

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM HÉBER KÉZIRATAI.

Közli: **Dr. Kohn Sámuel, rabbi.**

A budapesti Magyar Nemzeti Múzeum számos kézírata közt több héber, részben igen régi kézirat is létezik, mely mind V adassi Jankowich Miklós gyűjteményeiből¹⁾ került ide. Ezen kéziratok száma ugyan aránylag csekély, mindössze csak tizenkettő; de van közte néhány oly érdekes és tartalomra és külső kiállításra nézve oly becses, hogy minden nyilvános könyvtárnak díszére válhatnék. De a tudományos világnak, még az idevágó szak-tudománynak is, róluk, úgy mint majdnem mindenről a mi magyar, vagy épen semmi, vagy csak igen hiányos tudomása van.

Egy, Löw Lipót-nak „Ben-Chananjá“ című német folyóiratában közlött, rövid czikkecskén kívül,²⁾ tudtommal nem jelent meg soha semmi, mi az olvasó közönséget a Múzeum héber kézírataira figyelmeztette volna, és ezen tökéletlen jelentés részben még hibás is. Írója t. i. Dr. Perles József tudós hazánkfia, jelenleg müncheni főrabbi, ezen kéziratokat, mint maga elbeszéli, csak futólagosan tekinthetvén meg, a múzeumi könyvtár régi czédula-katalogusának idevágó adatait behatóbb vizsgálat nélkül ismétli, mely adatok azonban, mint látni fogjuk, még a kéziratok czímét és tartalmát is hibásan határozzák meg. Innét jött, hogy az utóbbi években megjelent, héber kéziratokkal vagy a héber irodalommal foglalkozó, számos tudományos munkában vagy szaklapban Múzeumunk héber kézíratainak híre sincsen, jöllehet van közte több olyan is, melynek szorgalmas és sikeres felhasználása nélkül az illető szerzők alig dolgozhattak volna, ha Múzeumunknak ezen tudományos kincseiről tudomásuk lett volna.

¹⁾ L. róluk Fejér György értekezését a Tudományos gyűjtemény XI. kötetében (1817. évf.).

²⁾ L. B.-Chananja II. évf. 571. l

Ezen tényállás mellett, úgy hiszem, eléggé indokoltnak látszik azon vállalat, mely a Nemzeti Múzeum héber kézirateit mint a hazai úgy a külföldi tudományos körökkel tüzetesen akarja megismertetni. Ezen kettős czélnek megfelelőleg két különböző jelentést irtam. Az egyik: „Die hebräischen Handschriften des ungarischen Nationalmuseums zu Budapest“ czíme alatt, a Berliner és Hoffmann által Berlinben kiadott „Magazin für die Wissenschaft des Judenthums“ jelen évi második füzetében fog megjelenni, hol a kéziratok főképe a zsidó irodalomtörténet szempontjából, a tartalomnak kritikai megítélése mellett és a héber eredetinek több kivonatával, illetőleg mutatványával, együtt tárgyalatnak. A jelen, a némettől nagyban eltérő, magyar jelentés pedig a kéziratokat egyenként úgy tárgyalja, hogy mindenek előtt a szerzőt röviden ismerteti, aztán pedig magát a kéziratot leírja és belőle jellemző vagy egészen új adatokat magyar fordításban közöl. A kéziratok számozása és egymásutánja a múzeumi kézirat-lajstromnak számozását követi.

I.

A Mardekhai¹⁾ könyve.

(Sêpher-Mardekhai.)

Mardekhai ben Hillél a középkorban Németország leg-híresebb rabbijainak egyike, miért is néha „Ashkenazi“ avagy németnek is nevezetik. Neve a zsidó hittudományi irodalom legtekintélyesebb és legismertebb nevei közé tartozik; de az életéről és tudományos működéséről eddig közölt adatok vagy hiányosak, vagy merőben tévesek, részben roszakarattal szándékosan elferdítvők és fennemlített könyve számos kiadásokban hihetetlen rosz, vagy helyesebben eltorzított alakban jutott miránk.

Ezen hiányos és téves adatoknak helyreigazítását „Mardochai ben Hillel, sein Leben, seine Schriften und die von ihm citirten Autoritäten“ czímű értekezésemben kíséreltem meg, mely a Boroszlóban megjelenő Frankel-Graetz-féle zsidó-tudományos folyóirat jelen évfolyamában közöltetik és később külön kiadásban is fog megjelenni. Ezen értekezés, néhány külföldi kézirat felhasználása mellett, főképe a múzeumi kéziraatra hivatkozik, melyet bővebben ismertet és melynek több, eddig nyomtatásban meg nem jelent, érdekes részét a héber eredetiben közli.

¹⁾ Az egyenlő latin betűkkel jelöltetni szokott héber hangok typographikai nehézségek miatt diaeritice nem különböztethetők meg

Mardekhai ben Hillel a XIII-ik század első felében Ausztriában született. Családja számos nagyhirű zsidó tudóst számított. Ő az akkori legnagyobb zsidó tekintélyeknek, úgy mint: a rothenburgi Mëir ben Bärúkhnak és ennek testvérének, Abhráhám-nak, a corbeil-i Perez ben Elijáhnak, a kölni Ephrajím ben Nâthân-nak, a speieri Jakobh hal-Lêvi-nak és Dán rabbinak tanítványa volt. 1291-ben, úgy látszik, Goslárban élt. De miután az ott tartózkodó zsidó családok száma, egy a középkorban épen nem ritka törvény által, egyszer mindenkorra meg volt állapítva, onnét nem sokára családostul távoznia kellett. Végtere Nürnbergben telepedett le, hol számos tanítványa volt, kiknek segítségével sokoldalú irodalmi tevékenysége legnagyobb művének, fennemlített könyvének, rendezésével és összeállításával foglalkozott. Ezen munkájának főcélja az volt, hogy a vallásos szabványokra vonatkozó számtalan könyvben szétszórt, részben egymással ellenkező adatokat összeállítsa és megvilágítsa s így könnyen hozzáférhetővé és haszonvehetővé tegye. Vezérfonalul a híres fezzi rabbi Jiczbák ben Jakobh (Al-Fâsi) „Halâkhoth“ című munkáját vette fel.

A Mardekhai könyve csakhamar nagy hirre vergődött, és főleg a német és osztrák zsidók vallásos gyakorlatára nézve döntő befolyással lett. Hetven évvel megjelenése után egy francia rabbi, a schlettstadti Shemuël kivonatot készített belőle, az ugynevezett kis vagy rövid Mardekhai-t, miért is az eredeti munkát később a nagy vagy hosszú Mardekhai-nak (M. hag-gâdol, M. ha-ârûkh) szokták nevezni.

De mielőtt még Mardekhai ezen munkáját befejezhette volna, szörnyű halál érte. Azon iszonyú zsidó-üldözés t. i., melyet egy Rindtfleisch nevű német lovag az időben támasztott, melynek folytán száz negyvennél több zsidó község tüzzel vassal kiirtatott¹⁾, Nürnberget is érte. Az ottani zsidó lakosság az 1298-iki augusztus hó elsején egytől egyik leggyilkoltatott, közte Mardekhai ben Hillel nejével és öt gyermekével együtt. Nagy művét hátramaradt adatai és jegyzetei szerint, tanítványai végezték be. Innét van, hogy ezen munkája nem csak semmiféle előszóval vagy bevezetéssel, de sajátképp még címmel sem bir, hanem egyszerűen Mardekhai könyvének, vagy csupán csak Mardekhai-nak nevezetik; és hogy ezen könyvre különféle, tartalomra és szerkezetre nézve

¹⁾ L. Graetz, Geschichte der Juden, VII. 269 l. folyt.

egymástól merőben eltérő, alakban jutott a nyilvánosság elé. Mardekhai halálától, könyvének első, Konstantinápolyban 1509-ben történt, kinyomatásaig a zsidó irodalomban két különböző Mardekhai-ról, t. i. a rajnai és az osztrák Mardekhairól van szó, de a köztük fennforgó különbséget egész a mai napig nem lehetett meghatározni. Az idevágó régibb idézeteket egyrészt a múzeumi kézirattal, másrészt pedig a szokásos kiadásokkal összehasonlítván, azon, a zsidó vallás-tudományos irodalomra nézve nagy-fontosságú, eredményre jutunk, hogy a nyomtatványban megjelent könyv a rajnai Mardekhai, még pedig egy igen hiányos, hihetetlen önkény-nyel majd rövidített, majd idegen, részben sokkal későbbi hozzáadásokkal megtöltött kiadás, míg a múzeumi kéziratban az eddig csak névszerint ismert, minden tekintetben eredetibb, sokkal bővebb osztrák Mardekhai fekszik előttünk. Ezen Mardekhai még azon fontos előnnyel is bír, hogy a forrásokat, melyekből a szerző merített, a legnagyobb pontossággal jelöli meg, minél fogva a zsidó irodalomtörténetre nézve számos új adatot tartalmaz, másrészt pedig az eddigi kiadások idevágó adatai, melyek sok félreértésre szolgáltak alkalmat, szerinte helyreigazíthatók és igazán haszonvehetőkké tehetők. ¹⁾

A Mardekhai könyvének kéziratai nem tartoznak épen a ritkaságok közé. A bécsi cs. kir. udvari könyvtár héber kéziratának katalógusa, az ott őriztetett Mardekhai-codex leírása alkalmával ²⁾ számos könyvtárt említ fel, hol ily kéziratok léteznek, köztük a római (vatikáni), turini és párizsi könyvtárt is; de a budapesti kéziratról nem emlékezik meg, noha ez, eltekintve fontos tartalmától, még régiségre, a másolat pontosságára és a külső kiállítás szépségére nézve, mind a többi efféle kéziratot, mely eddig ismertette van, jóval felülmulja. ³⁾

A Múzeumnak Mardekhai könyve 336 nagyívrét hártyleveléből (672 lapból) áll, melynek minden egyes lapja két hasáb-

¹⁾ A múzeumi kézirat alapján nyert, részben egészen új, részben pedig helyreigazított régi adatokat fennemlített értekezésem IX. fejj. állítottam össze.

²⁾ Lásd Krafft és Deutsch „Die handschriftl. hebr. Werke der k. k. Hofbibliothek zu Wien“ (Bécs, 1847.) 53 l. folyt.

³⁾ Hogy ez a bécsi kéziratra nézve áll, magam meggyőződtem, miután a m. tudom. akadémia szives közbenjárása folytán alkalmam nyílt, azt a múzeumi kézirattal összehasonlíthatni. Ugyanazt tapasztaltam az általam szintén átnézett müncheni kéziratnál.

ban van írva; mindenütt jól elolvasható és nem hiányzik belőle semmi. ¹⁾ Czímlapja eredetileg nem volt. A jelenlegi héber-német, részben aranybetűkkel kiállított címlap, mely egyéb közt rosz né-metséggel azt is jegyzi meg, hogy a codex 114 évvel a könyv-nyomtatás feltalálása előtt iratott, egy bizonyos Nagy-magyarból való M ô s c h e h b e n N â t h â n h a k - k ô h e n n e k 1817-ben ké-szült műve. Az egész lapot csupa picziny héber betűkből álló arabékok veszik körül, melyekben az egész E s t h e r könyve olvas-ható. A szt. írásnak épen e könyve nyilván azért lett e célra ki-választva, mivel hősének neve: M a r d e k h a i, azonos a kézirat szerzőjének nevével.

Magát a kéziratot kezdettől végig egy írónak tolla írta, ²⁾ aki nevét nem közli, de az utolsó-előtti és utolsó lapon, nagyrészt arany-betűkkel írt, utóiratban azt jegyzi meg, hogy ezen kéziratot egy bizonyos J i s r â e l b e n A h r o n számára a világ teremtése 5133-ik évében, azaz 1373-ban, bevégezte. ³⁾ Ezen Jisráel ben Ahron, kit a leíró „nagytekintetű“-nek nevez, igen vagyonos ember lehetett, hogy ily fényesen kiállított, költséges keziratot készíthetett magának. A codex minden egyes értekezésének kezdő szava t. i. sokszinű, dúsan kiczifrázott keretben, feltűnő nagy, vastag arany mázzal bevont betűkkel van írva, miglen a hozzávaló hasábot egy mestersége-sen készült, színes füzér veszi körül, melynek arabékjai közé, le-

¹⁾ A bécsi kéziratból 10 levél egészen hiányzik, több más levél megsérült, a müncheniből, egyes leveleken kívül, két egész rész hiányzik.

²⁾ A bécsi kéziratban h á r o m különféle tollat lehet megkülönböztetni.

³⁾ E kézirat tehát 19 évvel régibb a bécsinél (l. K r a f f t és D e u t s c h az i. h. u. o.) és 11 évvel a frankfurti G o l d s c h m i e d - f é l e kéziratnál (lásd A u e r b a c h, „Berith Abhrâhâm“ 9 l.) Magát az utóiratot a múzeumi kézirat-jegyzéknek előttem ismeretlen szerzője rosszul magyarázza, a midőn azt mondja, hogy Jisráel ben Ahron a codex írója. P e r l e s (l. B e n - C h a n u j a i. h.) ezen hibás adatot ismétli. A rimekben fogalmazott héber utóirat szószerinti magyar fordításban így hangzik: Dicsértessék az Isten, aki engem támogatott a kezdettől egész idáig. És dicsértessék, a ki elbocsátott (e munkától) és segítségem vala, és erőt ada nékem, hogy bevégezhettem és bezárhattam a Mardekhainak könyvét, áldá sa jámbornak és s z e n t n e k emlékére! Istenem, a ki engem megsegített, min-den bajban megmentett és erőt adott, hogy e könyvet helyesen bevégezhettem — dicsértessék ő, ki az elfáradtnak erőt ad. A nagytekintetű Jisráel ben Ahron s z á - m á r a írtam az 5133-ik (1273) évben. Az örökkévaló, dicsértessék ő! vegye egész Izráelt az ő nyájás oltalmába. Amen. Selâh!“ A leíró, zsidó szokás szerint Mardekhai-t, mint martírt s z e n t n e k nevezi.

velek, virágok, félholdak és csillagok mellett, különféle állatok és különözös alakok: állat-testek emberfővel stb., színes mázzal vannak festve, daczára annak, hogy maga a Mardekhai könyve ¹⁾ az efféle képek készítését tiltja. Az egyes fejezetek, néha a kikezdések is, szintén mesterségesen készült, hasonló módra kiczifrázott, színes kezdő-betűkkel vannak ékesítve. Az írás az úgynevezett „német Rashi ²⁾”-írás“-nak nagy szép betűit mutatja. Ha valamely betű vagy szó fölösleges, ezen betű, vagy ezen szó minden egyes betűje fölött kis függélyes vonalka áll, mely azt jelenti, hogy az illető betű vagy szó nem olvasandó; ha pedig szavak hibás sorrendben állanak, akkor pontokkal vannak megjelölve, melyeknek száma a szavaknak helyes egymásutánját meghatározza. Az oldalon néha a szöveget magyarázó tollrajzok állanak. Pontozójelként következetesen egy a vesszőhöz hasonló vonalka (,) vessző vagy pontosvessző helyett, két ily vonalka (,,) pedig pont helyett használtatik. Minden tulajdonnév és idegen szó, úgymint idézeteknél az illető forrás vagy tekintély elnevezése fölött egy hosszukás görbe vonal van huzva. Feltűnő a „jod“ és „váv“ betűnek következetes használata az **i**, **u** és **o** magánhangzóknak megjelölésére, mely sajátság arra utal, hogy a kézirat Németországban készült, mit még azon körülmény is bizonyít, hogy a számos francia szó és tulajdonnév a kéziratban, vagyis az osztrák Mardekhaiban, rendesen hibásan, a német pedig helyesen van írva, míg a kiadásokról, vagyis a rajnai Mardekhai-ról az ellenkező áll.

A codexnek írója kitűnően értett mesterségéhez; de a héber nyelvben nem igen jártas volt, mit az általa elkövetett számos hiba ³⁾ bizonyít, melyet azonban egy későbbi szakértő kéz, néha magában a szövegben, rendesen pedig oldaljegyzékekben, gondosan kijavított. Maga a kézirat egy 19 és fél levélre (39 lapra) irt tartalomjegyzékkel kezdődik, mely néha csak egyes jelszavakból áll és a Mardekhai könyvének két különböző kinyomatott tartalomjegyzékétől merőben tér el. ⁴⁾ Az index végén egy keskeny, színes sarkezímben olvasható: „Vége a Mardekhai 24 (talmudikai) értekezésre vonatkozó szakaszainak.“ Ezen értekezéseknek sorrendje a következő:

¹⁾ L. Ab. záráh, III. 83. fej. folyt.

²⁾ E szóról l. tovább a IV. alatti megjegyzést.

³⁾ A bécsi kézirat e tekintetben még sokkal hiányosabb.

⁴⁾ Fennemlített értekezésemben néhány, a bécsi kézirattal összehasonlított, mutatványt közöltem belőle.

1. Shabbâth, a szombatról (1—172 fej.) 2. Pesâchîm, a kovásztalan kenyér ünnepéről (172—278 fej.) 3. Erûbhîn, az erûbh-ról¹⁾ (278—320 fej.) 4. Bêsâh, az ünnepekről (320—342 fej.) 5. Rôsh ha-shânâh, az újévről (342—355 fej.) 6. Hilkhôth Jom-kippûrîm, vagy Jômâh, az engesztelő napról (355—359 fej.) 7. Sukkâh, a sátoros-ünnepről (359—372 fej.) 8. Megillâh, a „purim“- vagy sorsolási-ünnepről (372—383 fej.) 9. Taanîth, a böjtről, és ezzel összevonva 10. Môed kâtôn, a gyászszertartásokról (383—387 fej.) 11. Berâkhôth, a hálamondatokról (387—397 fej.) 12. Hilkhôth erecz-jiczrôel ve-challâh, a szent földre és az emlék-áldozatra vonatkozó szabványok (397—398 fej.) 13. Zebâchîm, az áldozatokról (388—399 fej.) 14. Bâbhâ-kamâ,²⁾ az első porta,³⁾ 15. Bâbhâ-meczîa, a középső porta, 16. Bâbhâ-bathrâ, az utolsó porta, 17. Sinhedrîn, az ítélőszékről, vagy büntörvényről, 18. Makkôth, a testi büntetésről, 19. Likkutê ham-Majmûnî, Maimonides codexéből való kiválogatott helyeknek gyűjteménye, 20. Hilkhôth nedârîm, a fogadásokra vonatkozó szabványok, 21. Shebhûôth, az eskükről, 22. Abhôdâh-zarâh, a bálványimádásról, 23. Cholîn, az állatok levágásáról és a megengedett és tilos eledelről, 24. Jebhâmôth, a sógorházasságról, 25. Kethubôth, az eljegyzésről, 26. Kiddûshîn, a házasságkötésről, 27. Gittîn, a válólevélről és 28. Niddâh, a nőknek havi tisztulásáról. Ezen 28 értekezés látszólag ellenkezik az index fenn-említett zárszavával, mely csak 24 értekezést számít; azonban a 9-ik és 10-ik értekezés, közös felirat alatt összevonva, csak egynek tekintetik, a 12-ik, 13-ik és 19-ik pedig a szerzőnek ugyananyi önálló értekezését képezik, melyek a Mordekhai-könyvébe felvételtek ugyan, de sajátkép nem tartoznak hozzá,⁴⁾ mit már azon

¹⁾ Erûbh oly szertartási eljárás, mely által bizonyos tér olyanná tétetik, hogy benne szombat napján az egyik helyből a másikba valamit vinni szabad, mi nemkülönben tilos volna.

²⁾ Itt a fejezetek száma ismét eggyel kezdődik, de csak egész tizig megy, onnét egész a könyv végeig a kéziratban a fejezetek megjelölése hiányzik.

³⁾ A thalmud a magán-jogot 3 értekezésben tárgyalja, melyeknek neve: első, középső és utolsó porta.

⁴⁾ A bécsi katalogus szerzői, kik ezen körülményt nem ismerték fel és az egyes értekezéseket különben is hibásan elnevezték, hogy a 24 értekezést valahogy kikapják, a bécsi kéziratnak a múzeumi kézirattal megegyező, s ettől csak a sorrendre nézve eltérő tartalmát az i. h. helytelenül adják. Lásd értekezésemet az i. h. I. fej.

körülmény bizonyít, hogy a tartalomjegyzékben róluk szó sincsen, a kiadásokban pedig egészen hiányoznak.¹⁾ Az egyes értekezések közt kis rimes versecskék állanak, melyek rendszeren hálát mondanak az istennek, ki a szerzőt vagy leírót segítette, hogy az egyik értekezést befejezhette s a következőt megkezdheti.²⁾

A kézirat körülbelül 150 évvel elkészülése után egy majnai Frankfurtban lakó zsidó családnak tulajdona volt. Az első lapon t. i. e következő nehezen elolvasható jegyzet áll: „Az enyém ezen Mardechai, úgy mond Ephrajím, Jakóbh-nak fia, kinek emléke áldott legyen!“ E fölött pedig egy későbbi kéz azt jegyezte meg: „Az enyém ezen Mardechai, úgy mond az Ahron sarjából való (hak-kôhen) Jakóbh, Ephrajímnak fia, kinek emléke áldott legyen!“ Hogy pedig az utóbbi az előbbinek, s még pedig elsőszülött, fia volt, abból kiviláglik, hogy az előbbi, a codex végén gyermekeinek születésök napjait feljegyezvén, első sorban azt írja, hogy fia Jakóbh „abh“ hó 3-án 6291, azaz 1531-ben született. Hogy pedig ezen család majnai Frankfurtban élt, egy a codex utolsó lapján álló érdekes oldaljegyzékből tűnik ki, mely szó szerinti magyar fordításban ekkép hangzik:

„Estefelé, tébeth hó 23-án 5334- (1574)-ben, megérkezett itt Frankfurban egy Franciaországból való király, kit Lengyelország királyának megválasztott. A rá következő szombaton, midőn a szt. irásnak „veleh shemot“-szakaszát³⁾ olvasták, a király személyesen megjelent a mi utczánkban⁴⁾ nagyjainak egy részével, fődött kocsiban, zeneszóval, a zsinagóga udvara előtt. Ott leszállt a kocsiról és a király maga tanácsosainak egy részével a zsinagógába ment, hova épen a szónoklat alatt jött. A szónoklat után tanácsosai megkérték a községet — az Isten őrizze s áldja meg! — hogy hivassák a kántort, s a község így tett, és a király a zsinagógában maradt, míg a délutáni ima bevégeztetett. Az ima után a király kérte, hogy mutassák meg neki a szent (frigy-) szekrényt a benne

¹⁾ Ezen eddig ki nem nyomtatott értekezések közül a 12-et és 13-at értekezésemben, a héber mellékletek közt, III. szám alatt, a múzeumi kézirat alapján közöltem.

²⁾ Ezen versecskékből többször idézett értekezésem I. fejezetében néhány mutatóvánt közöltem.

³⁾ Azaz Móz. II. könyvének első szakaszát, melyet ennek első szavai szerint így szoktak nevezni.

⁴⁾ Azaz: a zsidó-utczában, ghetto-ban.

levő thôrâh-tekercekkel együtt. Tanácsosainak egyike viasz-gyertyát vett kezébe és a gyertyával a szent szekrény elé ment, és a király megnézte a thôrâh-tekerceket, hogy mikép feküsznek a szent szekrényben. Másnap délben utnak indult Lengyelország felé.¹⁾ Így mond az Ahron sarjából való Jakóbh, Ephrajimnak fia, kinek emléke áldott legyen!“

A kézirat még később is Frankfurtban volt, honnét az ott született pozsonyi főrabbinak, néhai Sôpher Môshe-nek, tisztelői által küldetett. Ezen körülményt a fennemlített címmlap írójának egy sógora azon hozzáttétellel közölte velem, hogy ezen író, Sôpher rabbi egyik tanítványa, a címmlapot egy magyar nemes ember — tán már Vadassi Jankovich Miklósnak — megbizásából írta, ki akkor már a kéziratnak birtokosa volt. A régi bőrkötés kissé rongált.

II.

Eljegyzési szerződés (Tenâim) és házassági szerződés (Kethubâh).

Az eljegyzési szerződés (Tenâim), mely az izraeliták közt itt-ott még mindig dívik, hajdanta polgárjogi erővel bírt, a mennyiben azon feltételeket meghatározta, melyek, az eljegyzés alkalmával, az érdekelt pártoktól a leendő házasságra nézve kölcsönösen lettek elismerve. A házassági szerződés (Kethubâh) pedig azon okmány, melyet minden zsidó férj, kivétel nélkül, tartozik nejének kiállítani melyet régi szokás szerint az esketés alkalmával még ma is szoktak felolvasni, hajdanta pedig a megtörtént rituális esketésnek egyedüli jogérvényes írott bizonyítékának tekintették. Mindkét okmány csak a mult századból való és papirlevelekre, az úgynevezett zsidó-német betűkkel van írva; az előbbi az úgynevezett zsidó-német, az utóbbi, az e czélból egyszer mindenkorra megállapított minta szerint, chaldaeus nyelven. Régészeti vagy egyéb tudományos becse egyiküknek sincsen.

III.

Egy kabbilisztikus írott óvszer (Amulet).

(Kemia.)

A Múzeum kézirat-címjegyzéke e számot „Amoloch, seu radicum hebraicarum dictionarium“-mal jelöli meg. Az

¹⁾ Ezen király alatt az 1574-ben Krakóban lengyel királynak megkoronázott valois-i Henrik értendő.

„Amoloch“ szó világosan hiba, e helyett: „Amulet“; de az illető jegyzék szerzőjét mi bírhatta arra, hogy e kéziratát „héber gyökök szótárának“ mondja, nehéz belátni. Az egész három ivrét-levélből áll; az egyik, a sajátképi amulet, a zsidó titoktan (Kabbaláh) rejtélyes módjára, egyes, különfélekép elhelyezett, héber versekkel, szavakkal és betűkkel teleirt lapot képez, minőt az uj-héber nyelvben „Kemia“-nak szoktak mondani. Szerzőjét, vagy korát, melyet a múzeumi jegyzék a XVII. századba tesz, nem árulja el semmi. A többi két levél rosz németséggel irt, kétségkívül csak később készült magyarázata annak, hogy ezen óvszer mikép és minő bajok és betegségek ellen használandó. Régészeti vagy tudományos becsesel ez sem bir.

IV.

Mózes öt könyve, a „haphtârâh“-k¹⁾ és az öt „megillâh“,¹⁾ „targûm“-mal¹⁾ és Rashi¹⁾ magyarázatával.

Ezen igen érdekes, nagybecsű kézirat a zsinagógában való használatra készült, miután a szt. írásnak épen csak azon részeit tartalmazza, melyeket a zsinagógában az isteni tisztelet alkalmával felolvasni szoktak. A jelenleg 451 középvirét hártylevélből, 902 lapból álló codexnek minden egyes lapja három hasámban van írva oly módon, hogy a középső, legszélesebb hasámban a héber szöveg áll, balra, sokkal kisebb betűkkel írva, s chaldaeus fordítás (targûm), jobbra pedig igen csinos Rashi-irással²⁾ a Rashi-féle magyarázat.

A kézirat tartalma e következő: I. Mózes öt könyve, és pedig az 1. könyv a kezdettől egész 170 lapig.³⁾ a 2. k. 150—233 l., a 3. k. 233—413 l., a 4. k. 413—510 l., az 5. k. 550—669 l. II. A szt. írásnak a zsidóknál „öt tekeres“-nek (megillâh) nevezett következő öt könyve: 1. Énekek éneke 669—684 l., 2. Ruth könyve 684—693 l., 3. Jeremiás siralmái 693—710 l., 4. Prédikátor könyve 710—741 l., 5. Esther könyve 741—755 l.—III. A „haphtârâh“-k, azaz

¹⁾ Ezen szónak jelentősége a következőkben fog megmagyarázattani.

²⁾ Így neveztetik a középkorban szokásba jött azon írás, mely a héber négyszög-írás és a sokkal későbbi héber folyóírás közt helyet foglal, és főleg a francia és német zsidóknál dívott.

³⁾ Itt az első levél, melyen Rashi magyarázata és tán még valamely czim is állott, valamint a 7. és 8. levél, 5. 6. — 6. 19, hiányzik; az utóbbi levelek helyét két üres levél pótolja.

a prófétáknak azon válogatott darabjai, melyek szombat- és ünnepnapon, a Mózes öt könyvéből való felolvasás után, szoktak felolvasatni.¹⁾

A héber szöveg, melyet a „massôrâh,“²⁾ már régóta véglegesen állapított meg, természetesen semmi újat vagy különöst nem mutathat fel. Kezdetül végig „nekuddâh“-kkal³⁾ és „neginâh“-kkal, de a tenta különbsége után ítélve, csak utólagosan láttatott el. Még későbbiek a szöveghez irt azon észrevételek, melyek arra vonatkoznak, mikép kell Mózes öt könyvének oly példányát írni, mely, az idevágó szabványok értelmében⁴⁾, az isteni tisztelet alkalmával nyilvános felolvasásra használható. A s ô p h e r⁵⁾, ki az e czélra haszonvehetlen codexet ez által minta-példányul alakította át, Móz. 5. könyvének végén magát „L o e z k városából való S h e l ô m ô h“-nak nevezi, a k r a k ó i izraelita község írójának és megbizottjának.“

A h a p h t â r â h-k a majnai Frankfurt sajtóságos ritusa szerint vannak rendezve; a két hasámban irt héber szöveg mellett a harmadik hasámban R a s h i commentárja áll. A t a r g u m itt hiányzik.

Sokkal fontosabb a szt. írásnak „t a r g û m“ név alatt ismeretes chaldaeus fordítása. Főleg Móz. öt könyvének ezen fordítása, melyet tévesen a zsidósághoz áttért görög A k y l a s-nak (Aquila), vagy, aramaeus kiejtés szerint: O n k e l ô s-nak szoktak tulajdonítani, kit a rege Hadrian császár egy rokonának mond,⁶⁾ a zsidóknál a legrégebb idők óta rendkívüli tekintélynek örvendett. Hajdanta a zsinagógákban a héber eredetivel együtt az isteni tisztelet alatt nyilvánosan szokták felolvasni; magán-olvasását pedig a zsidók még mai napon vallásos kötelességnek tekintik. Ezen, állítólagos szerzőjének nevérol, „targûm-Onkelôs“-nak nevezett fordítás, részben

¹⁾ Itt is egy levél, a 451, hiányzik.

²⁾ Azon tudomány, mely a zsidó hagyománynak alapján a szt. írás szövegének minden részletét legpontosabban meghatározza.

³⁾ „Nekuddâh“ oly, a betű alatt vagy fölött álló jegy, mely h a n g z ô t jelent, „neginâh“ pedig h a n g s u l y j e g y, mely később hangjeggyé vált, mely szerint a szt. írást az isteni tisztelet alkalmával bizonyos dallammal éneklék, vagy helyesebben recitálják.

⁴⁾ Lásd J ô s e p h K â r ô „Jôreh-dêâh“-ezimű szertartások könyvét, 270—284 fejezetben.

⁵⁾ Így neveztetnek a héber könyveknek másolói.

⁶⁾ Lásd róla G r a e t z, Geschichte der Juden, IV. 124 l. folyt.

gen hibás alakban jutott miránk. A nyomtatványok, főleg a régiéek, ép úgy térnek el egymástól mint a ránkmaradt különféle kéziratok. ¹⁾ A zsidó exegetikai tudomány, egy minden jogos követelésnek megfelelő jó kiadásnak hiányában, az Onkelós fordításának minden eltérő olvasását gondosan gyűjtegeti és szorgalmasan felhasználja. ²⁾ Kéziratunk számos ily eltérő, nagyrészt igen szép, olvasást nyújt. ³⁾

(Vége következik.)

ADALÉK AZ 1848—49-ki HAZAI HIRLAPIRODALOM BIBLIOGRAPHIÁJÁHOZ.

Közli: Cs. J.

Sziunyei József úr, a hazai hirlapirodalom bibliographiájának egyik legszorgalmasabb művelője, a „Vasárnapi ujság“ 1865. évi folyamában: ⁴⁾ „Hirlapirodalomunk a 19-ik században“ cím alatt egy nagy gonddal készült cikksorozatot indított meg, melyben az 1848—49-ben napvilágot látott hirlapokat és folyóiratokat jeles bibliographiai apparatussal ismertette.

A Nemzeti Múzeum könyvtára, a munka sorrendjében az 1848—49-ben megjelent hirlapok és folyóiratok rendezését látván szükségesnek, a példányok összeállításánál azon szomorú tapasztalásra jött, hogy ez időből származó gyűjteménye fölötté hiányos és csonka.

Hogy tehát ezt még idejében kiegészíthesse s a hiányzó hirlapokról egy lehetőleg teljes jegyzéket összeállíthasson, Sziunyei úrnak főntemlített közleményét használta alapul s az abban felsorolt adatokat a saját teljes és csonka példányaival összehasonlítva, azokat részint helyreigazította, részint kiegészítette.

¹⁾ Lásd Luzzatto „Philoxenus, sive de Onkelosi chaldaica pentateuchi versione“ stb. „Ohêbh-ger“ cím alatt héber nyelven (Bécs, 1830.) megjelent könyvét, főleg a bevezetést, X. l. folyt.

²⁾ Lásd Luzzatto, i. h. 30—80 l., és Levy, Chald. Wörterbuch über die Targumim (Lipese, 1868.), II. köt., előszó.

³⁾ M. I. könyv. első 25 fejezetére nézve a Múzeum héber kézíratairól szóló fennemlített német jelentésben több mutatványt közöltem.

⁴⁾ A 43—53 számokban.